

Попельнюк Юрій Павлович,

здобувач вищої освіти першого року навчання,
спеціальність 081 - Право, третій освітньо-науковий рівень доктор філософії
права (PhD) гуманітарно-правового факультету Національного аерокосміч-
ного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
начальник відділу поліції 1 Харківського районного управління поліції
3 Головного управління Національної поліції в Харківській області,
полковник поліції ORCID: <https://orcid.org/0000-00021-7621-9506>
popelnuk_yuriy@ukr.net

Онопрієнко Олександр Сергійович,

доктор філософії, заступник начальника кафедри
Національна академія національної гвардії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7935-4570>
alex.vog@ukr.net

Канищев Григорій Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного
аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут» ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6032-8778>
g.kanischev@khai.edu

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.4.13>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

***Анотація:** у статті розглянуті питання визначення об'єктів попереджуваль-
ної діяльності підрозділів національної поліції України. Автори зазначають,
що розробка заходів протидії злочинності здійснюється в рамках професійної
діяльності органів поліції та полягає у визначенні її основних завдань та на-
прямків, засобів реалізації превентивних заходів та шляхів оптимізації такої
діяльності.*

***Ключові слова:** підрозділи Національної поліції, попередження, об'єкти по-
переджувальної діяльності, детермінанти злочинності.*

Постановка проблеми. Основною метою держав-
ної політики у сфері протидії злочинності є ство-
рення дійової системи попередження криміналь-
них правопорушень, виявлення та подолання їх со-
ціальних передумов і наслідків, викриття неправо-
мірних діянь, обов'язкової відповідальності винних
у їх вчиненні. Демократизація, відкритість влади,
прозорість та зрозумілість для населення держав-
них рішень, діяльності управлінського апарату, ро-
звиток громадянського суспільства - найважливіші
важелі протидії злочинності. Саме на вирішення
цих завдань й спрямована діяльність Національної
поліції України.

**Аналіз останніх наукових публікацій та дослі-
джень.** Проблема визначення об'єктів попереджу-
вальної діяльності підрозділів національної поліції
України привертала постійну увагу з боку фахівців-
кримінологів, зокрема, розглядалася у роботах О.М.
Бандурки, В.В. Голіни, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, Є.
С. Зеленського, О.М. Литвинова, С.Ю. Лукашевича,
Ю.В. Орлова, Н.Є. Філіпенко й інших. Проте багато
актуальних аспектів цього питання все ж залиши-
лися без всебічного висвітлення й розробки.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають фа-
хівці, політика пропонує безліч контрзаходів проти
насилення і злочинності, починаючи від військової
сили і закінчуючи переговорами та міжнародним
співробітництвом, але їх успіх все одно сумнівний
[1].

Злочинність є найбільш негативним суспільним
явищем, зумовленим особливостями історичного,
соціального, політичного, економічного й культур-
ного розвитку самого суспільства. Стрімко розвива-
ючись і трансформуючись, злочинність не лише за-
вдає непоправну шкоду особистим відносинам, а і
перешкоджає нормальному функціонуванню дер-
жавних і громадських інституцій. У таких умовах
набуває особливої актуальності державне реагу-
вання відповідних суб'єктів, які взаємодіють у ви-
гляді системи різномірних заходів, спрямованих на
пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефек-
тивного впливу на злочинність [2, с. 80].

Як слушно зазначає О.М. Литвинов «протидія
злочинності є комплексною соціально обумовле-
ною діяльністю, спрямованою на забезпечення цілі-

сності держави, зміцнення правопорядку в суспільстві, захист прав і свобод людини і громадянина, протидія злочинності не просто «людська», а запитана людиною і соціумом функція. Її реалізація покликана забезпечити безпеку соціуму, його членів та соціальних утворень, а також забезпечити умови для успішної діяльності всіх соціальних механізмів, зміцнити морально-патріотичні підвалини суспільства, забезпечити сприятливі умови для розвитку економіки, виробництва, ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства. У зв'язку із заявленим доволі широким розумінням функцій і, відповідно, й соціального значення протидії злочинності, доцільним вважаємо розглянути вказану правову категорію в контексті здійснюваного нами комплексного системно-структурного аналізу суб'єктів протидії злочинності» [3].

Питання запобіжної діяльності правоохоронних органів загалом та Національної поліції зокрема, не залишилися поза увагою вчених-кримінологів. До них можна віднести роботи О. М. Бандурки, В. М. Бесчастного, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, А. Е. Жалинського, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. М. Ігнатова, О. Г. Кальмана, Я. Ю. Кондратьєва, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, Ф. А. Лопушанського, С. Г. Міщенка, П. П. Михайленка, О. О. Степанченка, Н. Є. Філіпенко, Н. О. Ярмиша та інших науковців. Разом із тим, окремі аспекти такої діяльності, особливо в умовах протидії збройній агресії з боку РФ, ще залишаються не досить розробленими, потребують свого подальшого наукового вивчення в контексті забезпечення більшої спеціалізації їхньої роботи у цьому напрямку. З огляду на викладене, вбачаються актуальними розгляд питань щодо визначення кола теоретичних питань, пов'язаних із визначенням кола об'єктів попереджувальної діяльності підрозділами Національної поліції України та з'ясування сутності їх практичної діяльності у цьому напрямку.

Ефективність і результативність протидії злочинності прямо залежить від рівня її організації, забезпечення критерію комплексності та послідовності, а також збалансованості здійснюваних заходів загально-соціального та спеціально-кримінологічного характеру [4].

Розробка заходів протидії злочинності здійснюється в рамках професійної діяльності органів поліції та полягає у визначенні її основних завдань та напрямків, засобів реалізації превентивних заходів та шляхів оптимізації такої діяльності. Алгоритм розробки комплексу заходів протидії злочинності, на думку О. М. Бандурки й Л. М. Давиденка, можна розбити на декілька взаємозалежних етапів, а саме: збір та аналіз кримінологічної інформації, постановка мети та визначення засобів її досягнення, підготовка та прийняття відповідного нормативно-правового забезпечення, доведення відповідних рішень у сфері запобігання злочинності до їхніх безпосередніх виконавців [5].

При цьому хочемо підкреслити, що цей алгоритм формування системи протидії злочинності дозволяє забезпечити обґрунтованість заходів кримінологічної превенції, правомірність їх застосування і сприяє розробці механізму їх застосування у практичній діяльності національної поліції.

Також ми повністю підтримуємо висновки кримінологів про те, що в процесі організації протидії злочинності, органи поліції повинні приймати участь у формуванні правової культури членів суспільства [6, с. 59]. Таким чином, протидія злочинності відбувається у площині стимулювання правомірної поведінки та недопущення антисоціальних відхилень. Це досягається сукупністю заходів, взаємопов'язаних за метою - зменшення рівня злочинності. У практичній діяльності правоохоронців ці заходи передбачають формування індивідуальної та суспільної правосвідомості, створення позитивних факторів розвитку особи і соціуму правового, морально-психологічного й культурного характеру.

Виходячи з цього, проаналізуємо поняття «попередження злочинності» стосовно практичної діяльності Національної поліції України.

Вітчизняні кримінологи І.М. Даньшин та В.В. Голіна під ним розуміють «сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на удосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки» [7, с. 53].

Орієнтуючись на це визначення, можна вивести й практичні риси попередження злочинам поліцейськими органами України, такі як:

- дії з виявлення й нейтралізації причин злочинності й умов, що їй сприяють;
 - виявлення й нейтралізації явищ і процесів, обумовлюючих зростання й поширення окремих форм та видів кримінальних правопорушень та злочинів;
 - з'ясування криміногенних факторів, які впливають на формування антисуспільних рис у певних категорій осіб та їх мінімізація;
 - вплив на умови життя і виховання осіб, які вже вчинили злочин (підсудних), або осіб, схильних до їх вчинення, але самі ще не стали учасниками судового розгляду;
 - усунення умов, обумовлюючих вчинення конкретного кримінального правопорушення певними особами;
 - визначення оптимальних форм і методів контролю злочинності з урахуванням специфіки діяльності поліції;
 - наукове узагальнення практичної діяльності Національної поліції України щодо попередження кримінальних правопорушень та злочинів.
- Звідси, доцільним є уточнюючий аналіз напрямків, об'єктів та системи попередження з боку підрозділів Національної поліції України.

Основним елементом попереджувальної діяльності будь-яких суб'єктів, є визначення специфічного кола об'єктів, до яких буде застосовуватися превентивний вплив. В теорії кримінології існує декілька методик об'єднання усіх явищ у групи об'єктів попередження злочинності.

Першу велику групу формують вчені, які об'єднують усі явища суспільного життя й дійсності, беручи за основу поняття криміногенності. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «криміногенний» як такий, що призводить до злочину, здатен викликати злочин [8, с. 587].

В кримінології «криміногенність» розуміється як здатність явищ перебувати в прямому або опосередкованому причинно-наслідковому зв'язку із злочином (злочинністю). Іншими словами, явище має властивість криміногенності у разі, коли воно є причиною або умовою вчинення злочинів [9, с. 422–425].

Виходячи з цього, до об'єктів попередження відносяться: причини вчинення злочинів (на прикладі представників владних структур) - це гроші, влада, корисні зв'язки, кар'єра, бажання накопичення, прагнення до матеріального комфорту і навіть матеріальна необхідність «службового характеру». Умови вчинення злочинів - це безконтрольність з боку керівництва, недбалість тощо; негативні сторони різних видів життєдіяльності суспільства; недовіра в системі суспільних відносин та зв'язків тощо [10].

Друга група вчених вважає, що у якості об'єкта запобігання злочинності можуть виступати особистість людини, яка піддається профілактичному впливу, або певна поведінка особи, яка має відхилення від загальноприйнятої норми поведінки [11, с. 128].

Третя група вчених переконані, що до кола об'єктів запобігання злочинності належать процеси й явища різної складності та підпорядкування.

Так, під об'єктом запобіжного впливу, І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та інші, розуміють окремі, або сукупність різних (за генезою, сферою, формами та інтенсивністю прояви) негативних явищ та процесів реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, що призводять до виникнення причин і умов, сприяючих вчиненню злочинів [7, с. 59].

Тобто, до об'єктів попередження можна зарахувати діяльність людей, яка повинна відповідати нормам права й соціальної взаємодії. Характер діяльності при цьому може бути різноманітний: професійний, адміністративний, технологічний тощо.

Ю.В. Александров, конкретизуючи наведену дефініцію, відносить до об'єктів запобігання злочинності, також, економічні, політичні, психологічні та інші фактори, зумовлюючих стан і динаміку злочинності; діяльність людей за професійним, адміністративним і технологічним характером, котра повинна відповідати нормам права й соціальної взаємодії; а також особу злочинця [12, с.132].

Підкреслимо, що природа економічних і психологічних факторів, зумовлюючих стан і динаміку злочинності, як об'єкт запобіжного впливу, є досить зрозумілою, і не викликає труднощів. Проте, цього не можна однозначно стверджувати, ведучи мову про політичні детермінанти злочинності.

На наше переконання, фактори політичного порядку не мають вагомого самостійного значення в переліку об'єктів превентивної діяльності підрозділів Національної поліції, тому, що:

по-перше, виникають на тлі економічних факторів (тобто є вторинними);

по-друге, поліцейські органи нашої держави найбільш незалежні та самостійні, на відміну від усіх інших суб'єктів попереджувальної діяльності;

по-третє, ми вважаємо, що політика може стати певною детермінантою злочинності виключно на рівні окремих осіб (груп осіб), виникаючи на грані

економіко-політичного авантюризму, що, власне, підкреслює й О.В. Пабат - «детермінують вчинення злочинів ... через схильність політичного керівництва приймати політичні рішення, виходячи не з державних, а з власних інтересів» [13, с. 406].

До того ж такі наші висновки підтверджуються й роботами інших науковців, які говорять про «дестабілізацію соціально-політичної та економічної ситуації», «соціально-економічну й політичну кризу в державі», «соціально-економічну політичну «тіньову» систему» [14] тощо.

Четверту групу складають кримінологи, які вважають, на рівні з усіма іншими, найголовнішим об'єктом превентивної діяльності особу злочинця [12]. Тому об'єктами попередження кримінальних правопорушень та злочинів є ... особи із стійкою протиправною поведінкою; особи, у відношенні яких здійснюється контроль за дотриманням встановлених відповідно до законодавства обмежень; особи, які залучались до відповідальності за скоєння злочинів, пояснюючи їхню дію комплексністю. Так, до осіб із стійкою протиправною поведінкою віднесені юридичні та фізичні особи, відносно яких здійснюється контроль за дотриманням встановлених правил, нормативів та стандартів.

Висновки. Підсумовуючи наведені думки вчених, ми вважаємо, що до об'єктів запобіжного впливу, здійснюваного підрозділами Національної поліції України, належать:

- негативні соціальні явища і процеси життя суспільства, що виступають як причини чи умови вчинення кримінальних правопорушень та злочинів;
- антисуспільна (злочинна) поведінка конкретних осіб;
- криміногенна поведінка групи осіб, маюча вплив на загальний фон життя суспільства;
- найближче соціальне оточення маргінальних осіб.

Виділення нами саме цих об'єктів запобіжного впливу пов'язане з тим, що, у силу та специфіку своєї діяльності, поліція не має змоги вплинути на вирішення завдань державного масштабу. У той же час, спілкуючись з окремими особами (групами осіб), поліціант має змогу розібратися у конкретних причинах та умовах, що сприяли вчиненню конкретного правопорушення або з'ясувати коло осіб, які підштовхнули правопорушника до антисуспільної поведінки. З огляду на це, розглянемо докладніше об'єкти превентивної діяльності із урахуванням специфіки такої діяльності.

По-перше, до об'єкта попередження відносяться негативні соціальні явища і процеси життя суспільства, що виступають у вигляді причин або умов вчинення кримінальних правопорушень та злочинів. Причини обумовлюють такий вид детермінації, як продукування кримінальних правопорушень. Зв'язок між причиною і правопорушенням носить генетичний характер, оскільки причина породжує злочин як свій закономірний наслідок. Умови створюють сприятливі можливості або для формування причин кримінальних правопорушень та злочинів, або для їх реалізації. Тим самим умова виражає інший вид детермінації - обумовлення. Це можуть бути зовнішні умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та злочинів (наприклад,

незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203-1 ККУ) [15].

Що стосується окремих криміногенних факторів, то вони, на наш погляд, не належать до об'єктів превентивної діяльності. Це пов'язано з тим, що такі фактори не породжують і не обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень та злочинів, але відображають певну залежність між ними і рядом соціально значущих явищ, які повинні враховуватися (наприклад, стрімке зростання в Україні чисельності міських жителів, алкоголізація молоді тощо). У свою чергу, зазначені явища негативно впливають на формування морально-психологічних якостей і поведінку людей.

По-друге, об'єктом превентивної діяльності підрозділів Національної поліції є поведінка конкретної особи, яка ще не вчинила правопорушення, але, судячи з її поведінки та намірів, може його вчинити. Наприклад, попередження кримінальних правопорушень та злочинів здійснюється поліцією шляхом застосування конкретних заходів кримінально-правового впливу до осіб, які:

- не вчинили протиправних дій, але знаходяться в несприятливих умовах і під впливом їх можуть вчинити такі дії (наприклад, дитина зростає у сім'ї, де батьки не працюють, жебракують, зловживають спиртними напоями, вчиняють правопорушення. Якщо таких батьків не лишити батьківських прав, а дитину у них не вилучити, відсоток вірогідності, що малеча повторить долю батьків та вчинить кримінальне правопорушення дуже висока);

- ведуть антисуспільний спосіб життя, скоюють правопорушення і вже здатні за своїми особистісними характеристиками формувати мотив та умисел на вчинення злочину (наприклад, молоді люди, які вживають наркотичні речовини);

- вчинили замах на кримінальне правопорушення (наприклад, зберігання зброї);

- вчинили кримінальне правопорушення і схильні до рецидиву (наприклад, особи, які вже були засуджені, але за певних суб'єктивних і об'єктивних обставин, не змогли адаптуватися до життя у суспільстві).

По-третє, об'єктом попередження є криміногенна поведінка окремих соціальних груп, що у процесі своєї життєдіяльності відтворює детермінанти кримінальних правопорушень та злочинів. Наприклад, положення Загальної частини Кримінального кодексу України передбачають, що до таких криміногенних груп можуть відноситися: група осіб; організована група; злочинна організація. Окрім того, в Особливій частині ККУ передбачено ряд норм, що також встановлюють кримінальну відповідальність за створення незаконних формувань, наприклад: організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257. «Бандитизм»); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260) тощо [15].

Крім того, у фаховій кримінологічній літературі прийнято виділяти й інші види злочинних груп, не передбачених чинним кримінальним законодавством, наприклад, злочинні групи, утворені на основі расової (національної) приналежності або злочинні

формування, сформовані за регіональними ознаками тощо). Також необхідно виокремлювати криміногенні групи осіб, що сформувалися на основі злочинних «інтересів»: групи осіб, які сповідують неофашистські або расистські погляди; групи осіб, які вживають наркотичні засоби тощо.

Особливо небезпечну групу у цьому списку складають колаборанти та інші особи, які своїми діями допомагають ворогу здійснювати активний терор цивільного населення на тимчасово окупованих воюючих територіях України.

По-четверте, об'єктом попередження є найближче соціальне оточення криміногенних осіб та мікросередовище, в якому вони перебувають.

В якості такого мікросередовища можна виділити певні осередки, де найчастіше перебувають вказані особи. Найчастіше це можуть бути:

- окремі осередки масового відпочинку - парки, сквери - де найчастіше збирається «неформальна» молодь;

- усамітнені ділянки місцевості - кладовища - де найчастіше збираються особи, сповідуючі сатанинські вчення;

- різного роду приміщення - занедбані промислові споруди, недобудовані будівлі, які «полюбують» відвідувати особи без постійного місця проживання та ін. Спільною рисою усіх названих зон можна вважати їх потенційну здатність до утворення та формування соціально-негативних зв'язків між людьми.

Підводячи підсумки викладеного, вважаємо, що об'єктом попереджувальної діяльності підрозділів Національної поліції України є сукупність негативних суспільних відносин, явищ і процесів, що породжують і зумовлюють злочинність, а також осіб, які викликають оперативний інтерес.

Бібліографічні посилання

1. Anja P. Jakobi & Klaus Dieter Wolf Non-State Actors and the Governance of Violence and Crime. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137334428_1
2. Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України: монографія. Харків: ХХХ, 2020.
3. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ. 2010. 432 с.
4. Голина В. В. Кримінологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособие / В. В. Голина. К.: УМК ВО, 1989. 70 с.
5. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. Х.: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
6. Шеремет О. С. Напрями роботи органів місцевого самоврядування в протидії злочинності: досвід іноземних держав. Право та державне управління. 2015 р. № 1 (18).
7. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник [для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І. М. Даньшин, В. В. Голина, М. Ю. Валуйська [та ін.]; за заг. ред. В. В. Голини. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (с дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

9. Філіпенко Н. Є. Виявлення детермінант злочинності у процесі експертного дослідження. Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. м. Кропивницький, 27–28 травня 2020 р. / за заг. ред. Б. Р. Стецюка. Київ: Нац. центр «Мала академія наук України», 2020. С. 422–425.

10. Мартиненко О. Кримінологія злочинності в органах внутрішніх справ // Право України. 2004. № 4.

11. Бутенко В. Б. Суб'єкти протидії злочинності: генеза і трансформація. Харків: ХХХ, 2023. 199 с.

12. Александров Ю.В. Кримінологія: курс лекцій / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. К.: МАУП, 2002. 295 с.

13. Пабат О. В. Фактори, що детермінують вчинення злочинів у сфері службової діяльності [Електронний ресурс] // Форум права. – 2009. – № 1. С. 404–408. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09povccd.pdf>.

14. Кальман О.Г. Кримінологічна характеристика і попередження господарських і корисливих службових злочинів, учинених злочинними групами // Збірник наукових праць Харківського центру вивчення організованої злочинності. Х.: Видавництво ХЦВОЗ, 2000. Вип. 1. С. 181–193.

15. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001р. № 2341-III: [набрав чинності 1 вересня 2001р.]: (із змінами та доповненнями). Офіційний вісник України. 2001. № 21. Ст.920. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Зразок для цитування:

Попельнюк Юрій, Онопрієнко Олександр, Каніщев Григорій Окремі питання визначення об'єктів попереджувальної діяльності підрозділів національної поліції України. Пропілії права та безпеки: наук. журнал. Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. №4. С. 83-87. DOI: 10.32620/pls.2024.4.13.